

Слободан Антонић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, на одељењу за Социологију, један од оснивача Нове српске политичке мисли, вишедеценијски коментатор и политички аналитичар у бројним штампаним и електронским медијима, до сада је, осим бројних анализа и колумни у којима се бавио свим друштвеним феноменима, написао мноштво значајних књига. То су: *Изазови историјске социологије*

(1995),

Заробљена земља

(2002),

Нација у струјама прошлости

(2003),

Гутање жаба

(2005),

Елита, грађанство и слаба држава

(2006),

Срби и Евро-Срби

(2007),

Консолидација демократских установа у Србији после 2000. године

(2007),

Истраживања радикалног феминизма

(2011),

Транзициони скакавци

(2011),

Лоша бесконачност

(2012),

На бриселским шинама

(2013),

Моћ и сексуалност

(2014),

Слободан Милошевић-још није готово

(2015),

Демонтажа културе (2016)

итд.

Ауторова нова књига: *Моћ и послушност*, објављена 2021. године у издању Српске књижевне задруге (Београд) настала је као резултат вишедеценијског истраживања феномена моћи, представља синтезу предавања (2001-2020) из Опште социологије и Теорије моћи, и резултат је рада на пројекту бр. 179035 који се изводио (2010-2020) на Институту за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду.

Слободан Антонић: *Моћ и послушност* (Српска књижевна задруга, Београд, 2021, стр. 265.

Књига *Моћ и послушност* се састоји од Увода и осам поглавља. У истраживању социолошки значајних питања у вези феномена моћи, аутор пролази кроз историју теоријских приступа моћи који се налазе у филозофији и социологији, од софиста па све до Мишела Фукоа. Он нас упознаје са различитим схватањима моћи Платона, Аристотела, Томе Аквинског, Томаса Хобса, Николо Макијавелиа, Џона Лока, Фридриха

Лајбника, Дејвида Хјума, Фридриха Хегела, Имануела Канта, Ј. Г. Фихтеа, Ф. Б. Ј. Шелинга, Артура Шопенхауера, Фридриха Ничеа, Карла Маркса, Макса Вебера, Г. Зимела, Талкота Парсонса, Хане Арент, Дениса Вронга, Николе Рота, Стивена Лјукса, Војина Милића, Љубомира Тадића. Михајла Поповића, Зорана Видаковића, Мирослава Печујлића, Љубише Митровића, Мишела Фукоа и Мајкла Мана.

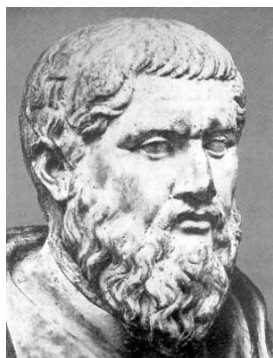
Комбинацијом историјског и херменеутичког приступа, аутор одговара на питања као што су: Шта је моћ?; Ко су моћни људи?; Који су корени моћи?; Како се моћ манифестује?; Да ли је моћ увек рђава или постоји и добра моћ?; Која је разлика моћи и насиља?; Која је разлика моћи и власти?

На самом почетку књиге, односно, у њеном Уводу, аутор дефинише моћ на следећи начин: „Моћ је способност постизања послушности. Када се питамо зашто неки човек има моћ, ми се питамо зашто га људи слушају. Моћ и послушност су две стране једне исте појаве“ (стр. 7) . По мишљењу аутора књиге, кључна питања у вези феномена моћи су: Шта је то моћ? Да ли је она заснована на насиљу и претњи? Да ли је моћ игра нултог збира? Да ли моћ долази из социјалне структуре или индивидуалне психологије? И на крају, пошто је невидљива, како је уопште истраживати?

У првом поглављу књиге *Кенетијева пропедевтика моћи*, Слободан Антонић наводи једну, како је он описује, посебну књигу коју одликује генијалност, сазнајна дубина, лепота. То је књига *Маса и моћ* коју је написао добитник Нобелове награде за књижевност (1981) – Елијас Кенети. Кенетијев приступ моћи није ни филозофски ни социолошки, а књига по садржају није ни књижевно дело. Он о моћи сликовито говори кроз причу о вребању, дробљењу, раскринкавању, брзини, варењу, једењу, страху, ћутању, реду, заповести, чувању тајне, односу младих и старих, очева и синова итд. Овде можемо навести неколико примера у којима се по Кенетију манифестује моћ. Прва реч која је овде употребљена, а доводи се у везу с моћи је реч „вребање“. Моћ и носиоце моћи Кенети доводи у везу с вребањем. Вребање је само по себи тајна, то је стапање с околином, недовање себе ниједним

покретом (стр. 22). Кенети објашњава какав је однос у неким друштвима између дебљине и моћи. Бити дебео, и још дебљи знак је моћи неке особе. Али, како је могуће да дебљина постане симбол и доказ моћи у неком социјално-културном контексту. У антрополошким истраживањима спомињу се одређена племена у којима су посебно цењени били дебели мушкарци и поштоване дебеле жене. За поглавице се бирају они који могу највише да поједу. Пошто свако тежи да унутар племена има што више моћи, прекомерно једење средство је постизања бољег положаја и племенског статуса. Антрополози су открили да се овај феномен јавља у друштвима која су сиромашна и оскудевају у храни, те је дебљина знак нечије способности да дође до хране. Као пример којег, такође, наводи Кенети је однос моћи и ћутања. Ћутање је одсуство исказа о нечему или некоме. Избегавање изјашњавања. Она је моћ отпора императивима који захтевају говор, доноси супериорност над свима који очекују изјаву. „Строго дисциплинарно Кенети је важан по томе што је у теорију моћи увео аспект људске еволуције, генезе наше друштвености. То је специфична еволутивна психологија примењена на теорију моћи Моћи, успети, урадити, -то значи да смо, уколико је еволутивно рачунање времена тачно, стотине хиљада година заједно с другим људима хватали, јели, вребали, варили, ћутали, наш плен притискали, да смо ухваћена бића гњечили, то значи да смо убране плодове дробили (отуда заробити некога значи имати потпуно надмоћ над њим, потпуно доминирати)“ (стр. 20).

У другом поглављу књиге *Може ли се реконструирати Платонова теорија моћи?* аутор наглашава да је Платон у својим делима

Држава и Закони,

покренуо сва значајна питања у вези моћи: 1. Да ли је у основи моћи насиље?, 2. Да ли је основно регулативно начело моћи воља или правило?, 3. Зашто људи прихватају моћ?. 4. Да ли је моћ добра или рђава?, 5. Чиме је ограничен носилац моћи? За разлику од софиста, код којих су закони рефлексивна интереса моћних и средство остварења интереса моћних на уштрб интереса немоћних, и код којих је моћ недовољива од насиља, Платон другачије схвата и законе и моћ. По њему закони почивају на добровољној послушности. Њих производе умни људи-филозофи или мудри државници. Закони су правила које ум производи и која користе свима, те их људи добровољно прихватају и поштују. Платон сматра да је функција државе да људи буду срећни, а закони треба да омогуће остварење тог циља. Већ код њега наилазимо на схватање по којем је моћ добровољна послушност. Дакле, у Платоновој идеалној држави законе доносе умни људи (те се и закони могу сматрати умним законима). Државници, способношћу

уверавања, коју Платон одређује као кључну за сваког државника, добијају пристанак грађана (код којих је васпитањем и образовањем створена способност самоконтроле-способности да боља страна човека контролише ону лошију страну) да поштују законе пошто је њихова сврха опште добро за све. Код Платона моћ је однос обостране користи и моћника и следбеника, она је ненасилна, мека и блага, као и сама државна управа уколико тежи да буде ефикасна. Поредак је ефикаснији уколико је у њему мање насиља и претњи, а више добровољне послушности. По Платону „моћ је однос вредан за сваку заједницу, јер он, у функционалном смислу, ствара синергију и максимализује делотворност (ефикасност) заједнице” (стр. 42).

У трећем поглављу књиге *Онтолошке и комунитаристичке концепције моћи*, аутор нас упознаје са дистинкцијом изећу онтолошког (Аристотел-Ниче) и комунитаристичког приступа моћи (Платон-Хегел). Аутор каже: „Ови правци се не подударају нужно с историјским линијама међусобних теоријских утицаја, нити с основним теоријским сродностима великих филозофа. Настали су првенствено нашом досадашњом реконструкцијом мисаоног развоја у филозофији поводом потраге за одговором на два питања-шта је моћ (онтолошко питање) и каква је природа друштвеног односа моћи (комунитаристичко питање)” (стр. 43). Шта је моћ? Аристотел је сматрао да је она могућност и стварност, Томас Хобс да је кључна детерминанта нашег понашања, тежња ка моћи је инкорпорирана у људској природи (свако тежи моћи и маскимализацији те моћи), за њега она је метавредност. Џон Лок је изједначава са слободом, а нужност с немоћи, слично Лајбнику који моћ деловања оног што се жели сматра слободом. За Имануела Канта моћ је способност савладавања отпора који долази од других моћи. Кант је у својој филозофији нагласио важност односа моћи и слободе. Уочавајући двоструку природу човека-његову саможивост и недруштвеност, али и друштвеност и алтруизам, сматра да управо тај дуализам детерминише напредак човечанства. Заједница може бити створена једино ако се узме у обзир дуалност људске природе, да би заједница била конструисана, потребна је моћ, „господар”, то јест скуп правила која ће саможивости ограничавати и уравнотежавати. Да би поредак настао, потребна је сила као почетак правног стања која ће водити ка јавном праву. Фихте, слободу ставља у центар свог трансцеденталног идеализма, она је, по његовом мишљењу, деловање из ума, чин, или делотворна радња. За Шелинга, слобода је кључна категорија, у основи је исказа „Ја јесам”, или „Свет јесте”. Моћ, држава и слобода су испреплетени и код Спинозе. Скривени циљ државе је слобода, а најслободнија је она држава чији се закони заснивају на здравом разуму. За Фридриха Ничеа моћ је основна онтолошка и аксиолошка супстанца, то јест вредност која садржи све друге вредности у себи. Суштина бића је воља за моћ, живот је тежња за моћи-за присвајањем, господарањем, владањем, а воља за моћ је истовремено и воља за насиљем и воља за одбраном од насиља.

За разлику од онтолошког приступа моћи који одговара на питање суштине моћи, комунитаристички приступ моћ анализира кроз анализу друштвеног односа моћи који се

успоставља између субјекта који поседује моћ и субјекта којег одликује немоћ. „Комунитаристички правац теорије моћи нагласак ставља на заједницу којасе, у односу моћи, успоставља између субјекта А и субјекта Б (моћника и следбеника/подложника). За разлику од односа који почива на голом насиљу, а у коме А првенствено принудом обезбеђује послушност Б, код моћи се може рећи да преовладава добровољна послушност.....Такође, комунитаристички правац у теорији моћи наглашава повезаност интереса субјекта А и субјекта Б у заједници моћи и послушности” (стр. 64).Код Платона, моћ је неодвојива од заједнице, државе, и у тој заједници она је, као што смо то већ рекли, однос обостране користи. Он наводи постојање седам односа моћи: родитељи-деца, племенити-неплеменити, старији-млађи, господари-робови, снажнији-слабашнији, зналац-незналица и изабраници случаја/богова-остали. По мишљењу Макијавелиа, слично софистима, моћ се користи за добро моћника и нужно подразумева постојање принуде у заједници над онима који немају моћ. Етјен де ла Боеси сматра да немоћни поддвргавају моћнима не због страха за сопствени живот, него због добровољног пристанка-воља за ропством. По Томасу Хобсу, људи теже моћи не због остварења слободе посредством моћи, него из самоодбране, то води ка констелацији непрекидних сукоба у којима је свако против сваког. Моћ, по његовом мишљењу, постоји само у заједницама, а сама држава је највиши вид моћи. Код Хегела, моћ и слобода су повезани међусобно. И на микро и на макро нивоу моћ је катализатор настанка слободе (господар-роб) и умности (светска историја). Код Шелинга, слободу постижемо кроз савладавање неког отпора. Она се осваја, и за њу се треба изборити. Слично њему, Хегел сматра да слобода настаје кроз отпор или супротстављањем неке друге интелигенције-моћи. Долазак до слободе је сврха историјског развоја.

Кад роб слободу постави као метавредност, тада престаје да буде роб и осваја ту исту слободу, то јест право и признање. Постепено господар деградира, а роб напредује радом који га води до моћи стварања и самосвести. Процес се завршава побуном којом роб ослобађа и себе и господара – обојица постају људи једнаки пред законом

На микро нивоу супротност моћи је „празно требање” (без моћи да се оствари). Моћ је услов деловања, а тек у деловању које се сусреће с границом и савладава је, човек се потврђује. У борби две моћи, роб постаје онај који се одриче слободе и жеље за признањем. Тиме роб постаје саучесник у стварању не-права. Кад роб слободу постави као метавредност, тада престаје да буде роб и осваја ту исту слободу, то јест право и признање. Постепено господар деградира, а роб напредује радом који га води до моћи стварања и самосвести. Процес се завршава побуном којом роб ослобађа и себе и господара – обојица постају људи једнаки пред законом. На макро нивоу, суштина процеса је претварање природног стања у умни поредак. Светска историја је историја сламања природне воље, сламање појединачних егоизама, прво посредством зле моћи (ропство). Светска историја је, такође, историја социјализовања и култивисања грађана, развоја њиховог осећаја за опште добро. Историјски напредак, конвертовање зле моћи у

добру моћ, обезбеђује механизам којег чини спрега утицаја установа, с једне стране, и система вредности, с друге стране, као и борба за опстанак различитих заједница које се налазе у односу конкуренције. По Хегелу, државне институције и свест чланова друштва морају бити у складу, умност установа мора да се развија паралелно с развојем свести грађана.

У четвром поглављу књиге *Разликовање силе и моћи у класичној социологији*, Слободан Антонић се бави анализом односа између моћи и насиља, као и анализом односа моћи и власти. У овом поглављу он спомиње Макса Вебера, Расела и Галбрајта, Зимела и Дениса Вронга. За Макса Вебера „моћ представља изгледе да се у оквиру једног друштвеног односа спроведе сопствена воља упркос отпору, без обзира на то на чему се заснивају ти изгледи”

[\[1\]](#)

Моћ је шанса, изгледи или могућност којој је својствена вероватноћа остварења. Остварује се само у друштвеном односу, које је код Макса Вебера схваћено као подешено понашање, и подразумева постојање препрека остварењу тих шанси, односно, изгледа. Власт он одређује у ужем и ширем смислу. У ужем смислу она је могућност да ће се одређене особе покорити некој наредби, док у ширем смислу проистиче из моћи која је стечена на неком тржишту. По мишљењу Слободана Антонића, Зимеловом схватању моћи својствено је то да се он може сматрати зачетником једне теорије моћи у којој се посебно наглашава постојање безличних и безобличних структура моћи којима су људи подређени. Берtrand Расел разликује традиционалну и новостечену моћ, а сама новостечена моћ се појављује у два облика, то су: револуционарна и гола моћ. Затим он прави разлику између моћи појединаца и моћи организација. По Галбрајту, извори моћи су: личност, имовина и организација. За Дениса Вронга моћ је нечија способност да произведе одређене учинке и последице код других. Он разликује силу, манипулацију, убеђивање и ауторитет као четири облика моћи.

У петом поглављу књиге *„Добра моћ” Парсонса и Хане Арент*, аутор књиге наставља са одређивањем разлике моћи и насиља, као и моћи и власти наводећи два теоретичара :вечно оспораваног Талкота Паарсонса и Хану Арент, чијим одређењима феномена моћи је својствено строго разликовање моћи, с једне стране, и насиља или силе, с друге

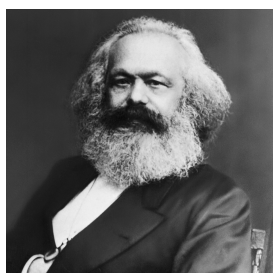
стране. За Талкота Парсонса моћ и насиље су супротне појаве. Моћ подразумева пристанак и добровољну послушност која ту моћ легитимише. Сам пристанак на моћ добија се симболички, резултат је демократизације друштва, ширења узајамности и консензуса, уобличавањем нормативног поретка којег прихватају сви друштвени актери. Тамо где је моћ ту нема насиља, и обрнуто-тамо где има насиља нема моћи. У моћи постоји подразумевана претња, но, моћ остаје моћ све док претња не прерасте у насиље. Када се претња трансформише у чин насиља, моћ је тада већ нестала. По мишљењу Хане Арент [\[2\]](#), моћ искључује насиље. Моћ је добровољна послушност, она није својство индивидуе, него групе или заједнице која се окупила око неког циља и успоставила одређена правила којима се сви повинују. Попут воље за моћи, људској природи је својствена и тенденција покоравања, подређивања моћнијима од себе. Кад је реч о односу моћи и власти, по Арентовој, власт је институционално организована моћ.

У шестом поглављу књиге *Три лица моћи* аутор пише о првој димензији моћи коју у средиште истраживања моћи ставља Роберт Дал - а то је узрочно деловање субјекта А на субјект Б које производи одређене последице које се испољавају у промени понашања особе на коју се деловало. То је такозвани бихевиорални приступ моћи који наглашава каузалност и дејственост као и опажљиве карактеристике понашања код актера у једном друштвеном односу који се разликују по томе колику количину моћи поседују, и да ли је уопште поседују. Ова прва димензија моћи претпоставља да се интереси директно испољавају у поступцима, као и да постоји јасна свест о интересима. Роберт Дал је правио разлику између независних и зависних варијабли моћи. Независне променљиве моћи су: извори (богатство, друштвени положај) вештина, пориви, трошкови. Зависне променљиве моћи су: снага утицаја моћника на друге, распоред моћи и немоћи, врста моћи (политичка, економска или нека друга), и домаћа моћи. Код критичара Роберта Дала Бакарака и Бараца, наилазимо на другу димензију моћи која говори о прикривеним интересима. По мишљењу Стивена Лјукса, дводимензионални приступ спада у бихевиористички приступ моћи. Он открива трећу димензију моћи – постојање система који делује насупрот нечијих интереса преко контроле тих истих интереса. Одсуство незадовољства није ту показатељ сагласности актера А и актера Б, или одсуства моћи А над Б, јер сагласност се може успоставити и лажју, манипулацијом и преваром.

У седмом поглављу књиге *Структурална схватања моћи: (нео)марксистичка парадигма (до 1989)*, аутор анализира структуралистички приступ моћи који акценат ставља на истраживање социјалне структуре која ствара моћ, њене карактеристике, начине на које се испољава итд. Док је код позитивистичког правца акценат на испитивању стварносно-опажљивог карактера моћи, „структуралистички пак оријентисани истраживачи нагласак су стављали на откривање конфигурацијских линија утицаја, ствараних око каквог места моћи, а које су водиле структуралном детерминисању мишљења или понашања актера а да често никакве акте мишљења или

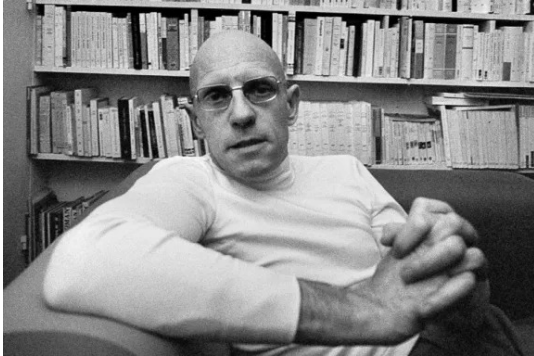

понашања моћника који су, узрочно-последично, производили исте такве акте подложника није било могуће детектовати” (стр. 197). Структуралисти друштво посматрају као затворени систем који поседује моћ саморегулације и одређује обрасце понашања, светоназора и веровања. Они настоје, кад је реч о феномену моћи, да открију како социјалне структуре производе добровољну послушност. Овде је аутор неизбежно морао да наведе Карла Маркса. Карл Маркс је своја дела писао у време најбруталнијег капитализма чије су кључне варијабле и карактеристике онемогућавале проналажење механизма промена – решавања друштвених противречности – економских и политичких. Та чињеница немогућности промене путем реформе довела га је до тезе да је једино револуцијом могуће променити друштво.

За Маркса, моћ се налази у Капиталу који је управљачка власт над радом и производима рада. Моћи капитала се ништа и нико не може супротставити. Мета вредност је новац. Човек је „имати новац”, „немати новац” је човек који не постоји. Немати новац значи бити позицији губитника, у којој ти је „капиталистички систем” доказао, оно што је његова квинтесенција, да је новац једина и кључна вредност. Принудом довести једну особу, или једну класу у ту позицију пример је за остале да се не усуде да размишљају о променама друштва, а новцу као вредности не супротставе друге вредности. Капиталистички систем ломи сваку индивидуалност и сваку личност. Он контролише и капиталисте и потлачене. Не постоје племенити капиталисти. Уколико би били такви, и обазирали се на сиромаштво и патње потлачених тако што би их финансијски јачали, ти капиталисти би убрзо пропали, док би их сам капиталистички систем истовремено пребацио у сферу потлачених и експлоатисаних. Логика капитализма, оног који је на страни слабијих (економски), видећи у њему свог противника, механизмима ауторегулације, претвара у економски „слабог”. Капитализам ломи потлачене, а оне на високим положајима претвара у сурове машине, окрутне и немилосрдне људе. Истински капиталиста увек експлоатише друге. Својствена му је воља за моћ. Вредносна оријентација му је искључиво материјалистичка. Неизбежно је егоиста. Има тенденцију ка максимализацији контроле над другима, посебно над тачкама отпора. Интерес му је заглупљивање других, сужавање области културе или контролисање културе. То је систем експлоатације, систем којем су неминовно инхерентни сукоби двају страна/класа, на локалном или глобалном нивоу, систем који је антитеза хуманости и људскости, систем који деформише креативну и добру страну људске природе и укида је. Хегелову умну државу у којој преовладава „добра моћ”, Карл Маркс сматра бајком, јер се иза те умне државе налази дубока неједнакост богатих и сиромашних. У Марксовој филозофији историје по којој је историјски развој детерминисан развојем производних снага, шансу за потлачене види у стварању њихове свести о свом класном положају, организовању

интернационалног покрета пролетера, у спровођењу револуције којом се остварује диктатура пролетеријата. На крају, сам пролетеријат бива укинут као класа, као што се и сама држава укида, а историја се затвара и завршава остварењем слободе.

У осмом и последњем поглављу: *Мишел Фуко и Мајкл Ман; Тотални мислиоци моћи* аутор се бави анализом, по његовом мишљењу, револуционарног схватања моћи Мишела Фукоа. За Мишела Фукоа, моћ није именица, већ глагол. Она постоји само у чину.

[3]

Она нема специфичан извор, децентрализована је и вишедимензионална, налази се свуда, у свакој пори друштва. Она је наддетерминација нашег понашања. Фуко, по мишљењу аутора књиге, схвата моћ као особеност мреже, чије се нити свуда простиру. Он моћ види као разгранато и покретно поље снажних веза у којем се производе никад потпуно постојани учинци доминације. Механизми моћи функционишу независно од људи. Људи (или субјекти) једноставно су релеји кроз које делује моћ, повратно стварајући навике, дисциплину, рутину. „Моћ је свуда, она циркулише кроз читаво друштвено тело, продирући у најситније капиларе. Моћ нема центар или извор и не постоје субјекти који је поседују, на начин на који се има новац или власт. Зато и нема потребе да трагамо за њеним врховним штабом” (стр. 85). У тој сложеној мрежи моћи која је свуда присутна, присутни су и отпори. Но, отпори само повећавају моћ, односно притисак система или механизам дисциплине. Фуко сматра да моћ треба анализирати у њеним најлокалнијим облицима, на њеним крајевима, тамо где је она постала капиларна, где улази у институције, појављује се у техникама и себи обезбеђује оруђа за интервенцију, чак и насилну интервенцију. У предмодерним друштвима моћ је била насилна, видљива и концентрисана. Предмодерни суверен своју моћ над противницима манифестовао је кажњавањем, изругивањем, жигосањем, стављањем на стуб срама. Противник суверена или преступник је својим делом јавно увредио суверена. Да би предмодерни суверен одржао своју моћ, да та моћ не би била доведена у питање, он је уништавао противника. Но, специфичност тог уништавања састојала се у томе да је она била тотална. Сврха кажњавања није била ресоцијализација преступника или стварање покорности противника моћи суверена. Сврха је била потпуно уништење, погубљење, чак се након погубљења противник суверена поново излагао срамоћењу и понижавању. У овом процесу кажњавања народ је суверену био савезник, а савезништво народа са сувереном, које је проистицало из страха као разлога покорности (заstraшена потчињеност-што је суверен више кажњавао то је страх био већи, као и потчињеност произведена тим страхом) легитимисало је моћ суверена. Народу се препуштало да

„дотуче” осуђеника. Овом улогом која је додељена народу, народ је индиректно потврђивао сопствену немоћ, суверен-тиранин се убеђивао да поседује моћ, а то би трајало до побуне против тираније и њеног слома. Променом технологије владања која подразумева продуктивну потчињеност-сагласност, пристанак, надзор, самонадзирање, моћ је декоцентрисана и невидљива.

Модерна моћ је аморфна и прожима читаво друштвено биће. Она нема неку посебну организацију. Мишел Фуко је истакао карактеристике модерне моћи, али никада није дефинисао саму моћ. Слободан Антонић каже: „Општи утисак, након читања Фукоа, јесте да је код њега моћ врста мреже интересног савезништва, које се мења или прекомпонује зависно од карактера интереса или снаге отпора.

Та мрежа моћи успоставља се у обдаништима, школама, породицама, фабрикама, затворима. Једна од важнијих мрежа моћи је она око главне организације-око државе. Али, видели смо, Фукоа не занима суверен као Хобса. Њега занимају тела (грађани), односно структура (техника) њихове индивидуације (атомизације). Њега занимају технике поунутрења система моћи, не сам систем насиља, наметања. Људи раде оно што мисле да треба да раде, а то треба се сада дефинише преко (псеудо)медицине и (псеудо)психологије. Ми преузимамо улоге које су већ дефинисане, тако да је главна борба-она око дефинисања (то су нови друштвени покрети), или борба за нове дискурзивне праксе. Тај свет моћи нема везе с влашћу, али има са друштвом” (стр. 240)

И на крају књиге, аутор наводи схватање моћи које налази код Мајкла Мана, по којем је друштво мрежа четири врсте моћи: економске, идеолошке, војне и политичке. По мишљењу Мајкла Мана моћ је покретачка снага историје, она тежи ка самоодржању и увећању, а саму историју он види као квантитативни раст моћи разних организација у друштву. За Мана, моћ је сама суштина друштва, те сама споциологија као наука о друштву постаје наука о моћи. Врхунац историјског развоја моћи је, по његовом мишљењу, стварање светских империја.

Књига Слободана Антонића *Моћ и послушност* намењена је, пре свега, студентима и докторантима политикологије, социологије, филозофије, и истраживачима друштвених феномена. Она је резултат дугогодишњег теоријског истраживања моћи, али је и резултат ауторовог искуства које је дуго градио повезивањем теоријског знања из области Теорије моћи и социологије уопште са покушајима да, у улози политичког коментатора и аналитичара националне и глобалне политике, објасни разне друштвене појаве, догађаје, друштвене процесе, друштвене/политичке покрете, друштвене групе итд.

Ауторово одређење моћи као добровољне послушности која искључује насиље, теоријски је најсродније одређењу моћи Платона, Талкота Парсонса и Хане Арент. Но, о његовом схватању моћи у савременом друштву, делимично говори чињеница да књигу аутор почиње Кенетијевим сликовитим приказивањем феномена моћи, док је завршава анализом приступа тоталних мислиоца моћи – Мишела Фукоа и Мајкла Мана. По Кенетију моћ вреба, дроби, застрашује, ломи, а за Фукоа она је свеprisутна у свим порам друштва, невидљива је, аморфна, тотална, те из таквог схватања имплицитно проистиче претпоставка да једино што преостаје људима јесте покорност моћи и прилагођавање констелацији која ствара моћ онакву каква она јесте.

Никада се у већој мери, као у нашем веку, није хвалила слобода, а одбацивала послушност. Усресређени на говор о слободи, на потрошачки привид слободе, ми презиремо послушност и осуђујемо моћ

У овој књизи аутор каже: „Никада се у већој мери, као у нашем веку, није хвалила слобода, а одбацивала послушност. Али, парадоксално, можда никада као данас, није било мање слободе, а више послушности. Усресређени на говор о слободи, на потрошачки привид слободе, ми презиремо послушност и осуђујемо моћ. Баш зато и не разумемо како се ствари дешавају. Јер наш свет почива управо на моћи-систематском стварању добровољне послушности” (стр. 7-8). Но, да ли тој моћи заиста треба дати пристанак? Да ли савремене државе личе на Платонову државу чија је сврха опште добро за све, а моћ однос обостране користи, на Хегелову умну државу у којој постоји склад умних институција, с једне стране, и свесних и култивисаних грађана, с друге стране? Или оне личе на Марксову државу у којој је капитал мера свих ствари, а новац једина вредност и Фукоову државу у којој аморфна и невидљива моћ дисциплинује грађане тоталним надзором који се претвара у самонадзирање? Ако савремене државе обезбеђују опште добро, онда је ту моћ заиста однос обостране користи. Но, ако су савремене државе такве да је у њиховој позадини моћ која има тенденцију ка све већој репресији-неизбежено је да се таквој моћи људи супротставе. Следећи Фуково схватање моћи, по коме, је моћ свугде, а не само у власти, поставља се питање: коме се супротставити, против кога и на који начин протестовати, као и питање нису ли и сами протести рефлексивна моћи и средство њене репродукције? То питање се данас поставља на нивоу глобалног друштва.

[1] Мак Вебер, *Привреда и друштво*, Просвета, Београд, 1976, стр. 37.

[2] Хана Арент, О насиљу, у Чедомир Чупић (ур), *Увод у политичку антропологију*, стр. 159, 175, Чигоја штампа, Београд, 2002, и Хана Арент, *Корени тоталитаризма*, Феминистичка издавачка кућа, Београд, 1994.

[3] Видети: Вукашин Павловић, *Политичка моћ*, Завод за уџбенике, Београд, 2012, стр. 267.